

คติการสร้างเมืองเชียงใหม่สมัยรัชกาลพญามังราย

พญามังราย ประสูติที่เมืองเงินยางใน พ.ศ. ๑๗๘๒^{๑๔} เป็นโอรสของพญาลาวเม็งและนางเทพคำซ้าย^{๑๕} อิดาพญาแก้วชายเมืองเชียงรุ่ง นับเป็นกษัตริย์ลำดับที่ ๒๕ ของราชวงศ์ลาว ขึ้นครองเมืองเงินยางใน พ.ศ. ๑๘๐๔ หลังการรวบรวมหัวเมืองต่างๆ ในแคว้นโยนกจนเป็นปึกแผ่น พญามังรายได้ขยายอำนาจจากแคว้นโยนกบริเวณที่ราบเชียงรายสู่ที่ราบลำพูนและครองเมืองหริภุญไชยได้ในปี พ.ศ. ๑๘๓๕ ก่อนและหลังการยึดครองเมืองหริภุญไชย พญามังรายได้สร้างเมืองจำนวนหนึ่งที่สำคัญได้แก่เมืองเชียงรายและเมืองกุกกาม คติการสร้างเมืองของพญามังรายยังคงความเชื่อดั้งเดิมท้องถิ่นคือการให้ความสำคัญกับภูเขาศักดิ์สิทธิ์และต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ดังปรากฏดอยจอมทองเป็นสะดือเมืองเชียงราย ส่วนเมืองกุกกามมีต้นเตือเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์

ในปี พ.ศ. ๑๘๓๙ พญามังรายสถาปนาเมืองเชียงใหม่ซึ่งมีขนาด ๘๐๐ x ๘๐๐ วา (ภาพที่ ๒๐) เพื่อเป็นศูนย์กลางอำนาจใหญ่ควบคุมทั้งเมืองในที่ราบเชียงรายและที่ราบลำพูน คติการสร้างเมืองเชียงใหม่สันนิษฐานว่าได้มีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมคือ ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ ต้นนิโครธ ไม้ศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะเสาอินทขิลร่วมกับอิทธิพลที่รับจากภายนอกเพื่อใช้ในการบวณาการออกแบบเมืองคือ แผนภาพวัดสุพรรณมณฑลโดยผ่านทางวัฒนธรรมสุโขทัยที่รับสืบทอดจากวัฒนธรรมเขมรอีกทอดหนึ่ง และองค์ความรู้ทางดาราศาสตร์ โหราศาสตร์ระบบทักษาอันประกอบด้วยดาวนพเคราะห์สำคัญ ๙ ดวง ในทางคติสัญลักษณ์กำหนดให้พื้นที่เวียงรูปจัตุรัสล้อมด้วยคูน้ำสี่ถึงภาพจำลองอาณาเขตจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์ ส่วนพื้นที่เวียงรูปวงโค้งเป็นส่วนหนึ่งของรูปหอยสังข์ตามกระบวนการออกแบบที่แสดงการเคลื่อนตัวลักษณะทักษิณาวรรตของนพเคราะห์

ภาพที่ ๒๐ (หน้าขวา)

แผนที่เวียงเชียงใหม่

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

การเลือกทำเลที่ตั้งเวียงเชียงใหม่ของพญามังรายประกอบด้วย “ชัยภูมิ” และ “นิมิต” ชัยภูมิและนิมิตดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของชัยมงคลเมือง ๗ ประการ ได้แก่

๑. ฟานแม่ ลูก ๒ ตัวมาอยู่ในที่ชัยภูมิล้อมคก
๒. ฟานแม่ ลูก ๒ ขนชะหมากที่ล้อมลอมคก
๓. ได้พบหนูเผือกที่ชัยภูมิหอนอน
๔. ภูมิประเทศพื้นที่เอียงสูงทางทิศตะวันตกและลาดลงสู่ทิศตะวันออก
๕. มีน้ำตกแม่ซ้ายไหลมาจากดอยสุเทพสู่บริเวณเมืองทางทิศเหนือกระหวัดทางทิศตะวันออกและลงสู่ทิศใต้
๖. มีหนองน้ำขนาดใหญ่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
๗. มีแม่น้ำปิงไหลมาจากสระบนดอยอย่างสง่างามที่พระพุทธรูปเจ้าเคยสงฆ์ทางทิศตะวันออก

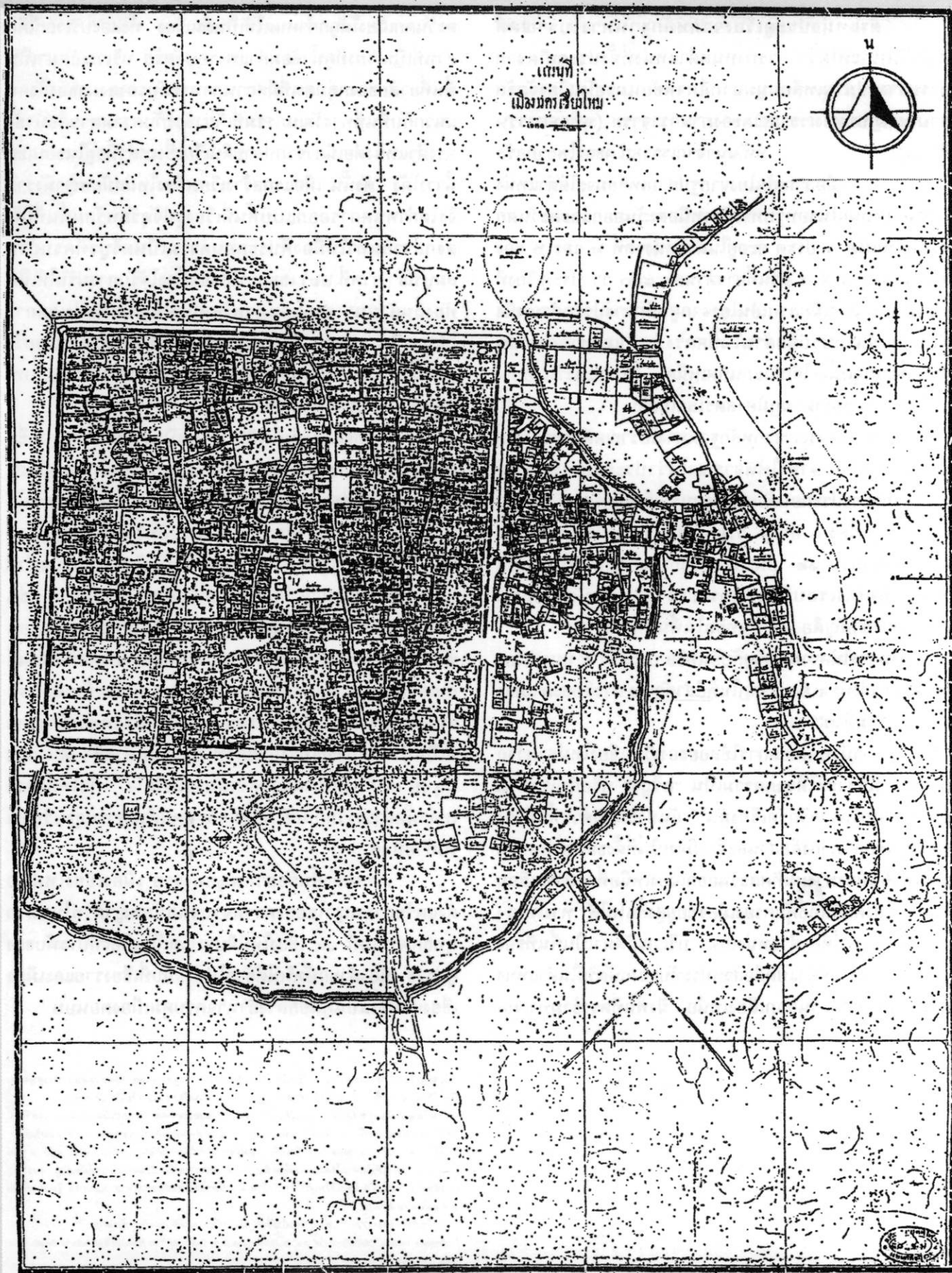
วัน เวลา มหาฤกษ์ ของดวงชะตาเมืองเชียงใหม่บนศิลาจารึกวัดเชียงมั่นมีเลขดวงเมืองและเนื้อความ “ศักราช ๖๕๘ ปีรวายสัน เดือนวิสาขะ ออก ๘ ค่ำ ไทเมิงเปล้ายาม แตรรุ่งแล้วสองลูกนาที่ปลายสองบาท นวลคณาเสวยนางค์ พฤทส์ในมื่นยราศรี”^{๑๖} ฤกษ์ดังกล่าวถือการนับทางจันทรคติที่เทียบได้กับวันตามสุริยคติ ตรงกับวันที่ ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๑๘๓๙ มหาฤกษ์นี้คงมีผลทำให้แนวการวางผังของเวียงเชียงใหม่เอียงทำมุมประมาณ ๕ องศาจากแกนตะวันออก – ตะวันตก โดยเกิดจากเงาที่แสงอาทิตย์กระทบเสานาฬิกาแดดเวลาเช้าในวันมหาฤกษ์นั้น ทั้งนี้ระยะมุมนดังกล่าวมีองศาเท่ากับเส้นทางเดินของพระจันทร์ทำมุมกับเส้นศูนย์สูตรโลกด้วยเช่นกัน^{๑๗}

^{๑๔} พระรัตนปัญญาเขมร, ชินกาลมาลีปกรณ์, ม.ป.ท., ๒๕๑๙. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิบูลย์ เมษายน ๒๕๑๙), ๑๐๐.

^{๑๕} สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ลาว, พิมพ์โดยโครงการวิจัย (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๖๖), ๔๕.

^{๑๖} เจ้าทองคำวรรณ, ย่านและอียานคำ, “ศิลาจารึกวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ จ.ศ. ๙๘๓ (พ.ศ. ๒๒๒๕),” ใน ประชุมจารึกภาคที่ ๓ (พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๐๘), ๒๑๐.

^{๑๗} ทวี สว่างปัญญางกูร, การคำนวณเทียบวันสร้างนครเชียงใหม่ตามสุริยคติ (ม.ป.ท. : ๒๕๖๒), ๒๑.

ตำแหน่งประตูเรียงจากหลักฐานทางโบราณคดี ทำให้วิเคราะห์ได้ว่า การกำหนดตำแหน่งที่ตั้งประตูเกิดจากการสร้างรูปสามเหลี่ยมมุมฉากสี่เหลี่ยมภายในเวียงจัตูรัสตามทฤษฎีบททางเรขาคณิตของภาสกรจารย์ (พุทธศตวรรษที่ ๑๗) (ดูภาพที่ ๑๒) ที่พัฒนาจากเรขาคณิตของไพธากอรัส (ภาพที่ ๑๓) เมื่อลากเส้นโยงจากรูปสามเหลี่ยมจะได้ตำแหน่งประตูเวียงบนเส้นรอบรูปทางทิศเหนือตะวันออกและตะวันตก ส่วนทางทิศใต้ ๒ ประตู จะอยู่ในตำแหน่งจุดที่ ๒ และ ๖ ของตารางจัตูรัส ๘ X ๘ ส่วนที่ยาวด้านละ ๘๐๐ วา ประตูเวียงที่เยื้องกันดังกล่าวเมื่อลากเส้นโยงจากศูนย์กลางประตูด้านหนึ่งตั้งฉากสู่เส้นรอบรูปอีกด้านในทิศตรงข้าม และหากลากเส้นเชื่อมทั้งสองจุดนี้จะได้เส้นแกนทิศเหนือ – ใต้ และตะวันออก – ตะวันตก ที่แท้จริงตามภูมิศาสตร์โลกเกิดขึ้น

หากพิจารณาจากหลักฐานทางโบราณคดีประกอบกับแนวความคิดทักซาทาทำให้พิจารณาได้ว่าประตูเวียงเชียงใหม่แรกสร้างประกอบด้วยประตูบนรูปเวียงจัตูรัส ๕ ประตู^{๓๐} บนรูปเวียงวงโค้ง ๓ ประตู รวมกับแจ้งหรือมุมเวียงจัตูรัสทั้ง ๔ จะเท่ากับจำนวน ๑๒ อันสอดคล้องกับระยะเวลาเส้นทางเดินพระอาทิตย์ในรอบปีที่เคลื่อนผ่าน ๑๒ นักษัตร โดยมีศูนย์กลางสำคัญคือ เสาอินทสิลในพื้นที่กลางเวียง (ภาพที่ ๒๑) ทั้งนี้การให้ความสำคัญกับอินทสิล ประตูทั้ง ๕ บนรูปเวียงจัตูรัสและแจ้งทั้ง ๔ ยังปรากฏในพิธีสำคัญคือ การสืบชะตาเมืองของเชียงใหม่ด้วย^{๓๑}

การกำหนดเขตการใช้สอยของเวียงเชียงใหม่สามารถพิจารณาวิเคราะห์ได้จากความเป็น “ตรีบุร” หรือกำแพงสามชั้นที่ปรากฏในจารึกวัดเชียงมั่น^{๓๒} อันประกอบด้วยพื้นที่ว่างจัตูรัสศูนย์กลางเวียงคือส่วนสะดือเมืองเป็นที่ตั้งของเสาอินทสิลและไม้เสื่อเมืองทางมุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือที่สามารถเชื่อมติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองเมืองที่อยู่สูงชันไปได้ ทางโบราณศาสตร์บริเวณนี้คือ ตำแหน่งเกตุ บริเวณถัดมาเป็นพื้นที่ของเทวตาพระเคราะห์ทั้งแปดคือส่วนประทับของกษัตริย์ในตำแหน่งหัวเวียงทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ฝั่งพื้นที่ตรงข้ามทางทิศ

ตะวันตกเฉียงใต้ถูกกำหนดให้เป็นดินเวียง ทั้งสองบริเวณนี้คือส่วนที่เป็นเวียงมีคูน้ำล้อมกำแพงรอบจัตูรัส บริเวณถัดมาเป็นพื้นที่อาศัยของกลุ่มคนที่มีสถานภาพระดับรองลงมาของสังคม ผนวกกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายคือป่าช้าตรงตำแหน่งต่อเนื่องจากปลายดินเวียงซึ่งเหล่านี้อยู่ในขอบเขตน้าวงโค้ง ดังนั้น เมื่อแรกสร้างเวียงเชียงใหม่สมัยพญามังรายจึงได้กำหนดการออกแบบพื้นที่เวียงรูปจัตูรัสพร้อมพื้นที่โค้งดังกล่าวอันทำให้มีองค์ประกอบความเป็นตรีบุรที่ครบถ้วนสมบูรณ์ (ภาพที่ ๒๒) เขตการใช้สอยนี้คงได้รับการปรับให้เป็นท้องถื่นล้านนา จากแผนภาพวัดบุรุมฉนวนที่แบ่งเขตการใช้สอยเป็น ๔ เขต อันประกอบด้วยบริเวณศูนย์กลางเรียกว่าพรหม มีปริมาตรล้อมอีก ๓ เขต ถัดมาคือ ปริมาตรของ เทพมนุษย์ และปีศาจ ตามลำดับ

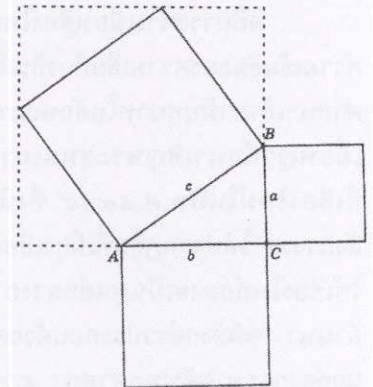
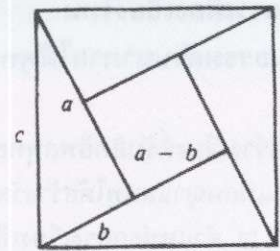
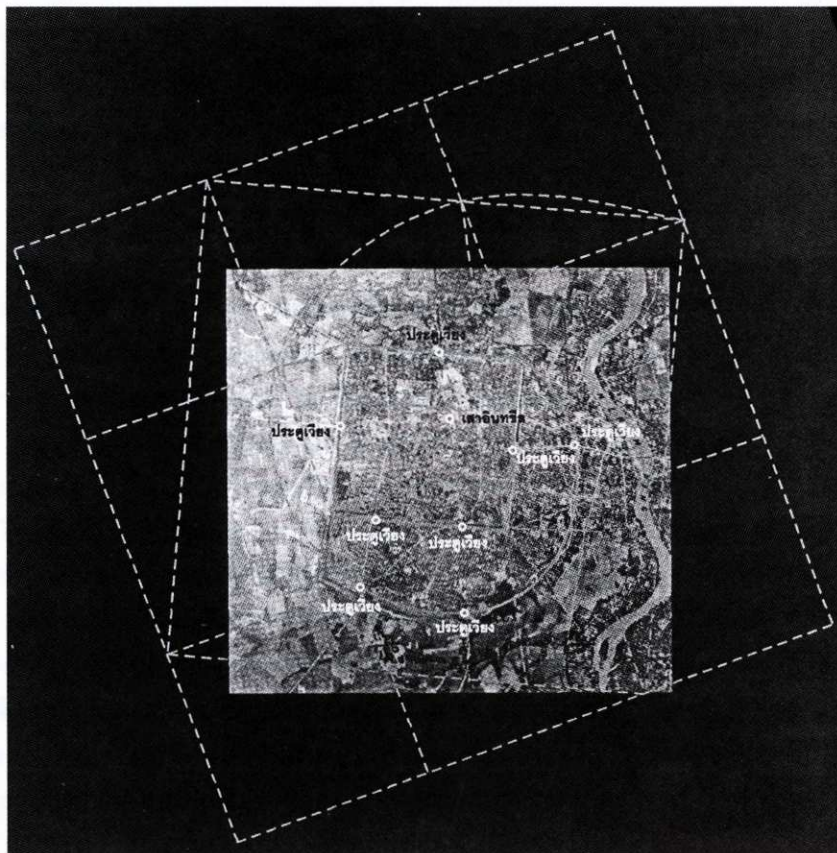
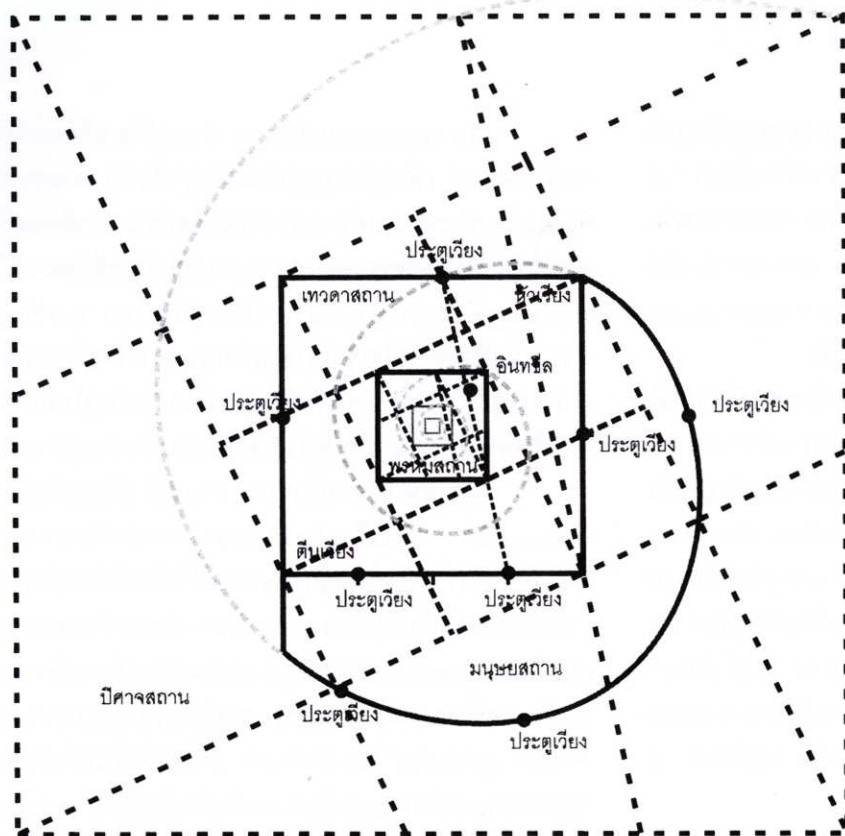
อินทสิลและต้นไม้โคธนั้เป็นศูนย์กลางความเชื่อสำคัญในรัชกาลพญามังรายที่คงใช้เป็นตัวแทนอำนาจศรัทธาจากศูนย์กลางสู่ชุมชนที่เป็นหน่วยย่อยลงไป นอกจากการใช้กฎหมาย “มังรายศาสตร์” ที่คงได้รับอิทธิพลจากกฎหมายของมอญที่ทริภุญไชย ดังจะพบว่ากลางหมู่บ้านจะมีเสาเฝ้าบ้านหรือต้นไม้เสื่อบ้านอยู่ โดยมีวัดแยกอยู่ภายนอกหมู่บ้าน เช่นเดียวกับเมืองเชียงใหม่ที่มีทริภุญไชยเป็นเวียงมหาธาตุ ในเรือนพักอาศัยเสมอมาหรือเสาพญานั้เป็นหน่วยย่อยสุดที่สัมพันธ์กับเสาเฝ้าบ้าน^{๓๓} สัมฤทธิ์ผลของการออกแบบเมืองด้วยคติแบบแผนดังกล่าวคือการพยายามผสานความมีชีวิตของจักรวาลที่เป็นปรากฏการณ์ทางกายภาพ ประกอบด้วยฟ้า ดิน และมนุษย์ เข้ากับจักรวาลนามธรรมภายในจิตใจ เพื่อให้ทั้งมวลเหล่านั้นดำรงร่วมกันอย่างกลมกลืนอุดมด้วยความสุขบริบูรณ์ในท้ายที่สุด

ภายหลังสิ้นรัชกาลพญามังราย เมืองเชียงใหม่นับตั้งแต่รัชกาลพญาไชยสงครามจวบจนสมัยพญาคำฟูในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เชียงใหม่มีบทบาทเป็นเมืองที่ประทับของอุปราช เนื่องด้วยกษัตริย์ได้ย้ายไปประทับที่เชียงรายและเมืองเชียงแสนอันเป็นศูนย์กลางอำนาจควบคุมเมืองตอนบน

^{๓๐} ประตูเวียงทั้ง ๕ ประตู ปัจจุบันมีชื่อเรียกได้แก่ ทิศเหนือ-ประตูช้างเผือก, ทิศตะวันออก-ประตูท่าแพ, ทิศใต้มี ๒ ประตูคือ ประตูเชียงใหม่และประตูสวนปรุง, ส่วนทิศตะวันตกคือประตูสวนดอกแจ้งหรือมุมเมืองรูปจัตูรัสทั้ง ๔ มีชื่อเรียกประกอบด้วยมุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือ-แจ้งศรีภูมิ, มุมทิศตะวันออกเฉียงใต้-แจ้งตะกั่ว, มุมทิศตะวันตกเฉียงใต้-แจ้งภูเขียว, มุมทิศตะวันตก-แจ้งหัวลิน, ^{๓๑} พิธีกรรมการสืบชะตาของล้านนาเป็นพิธีกรรมที่มุ่งหวังให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่เมือง หมู่บ้าน บ้านบุคคล พืช เพื่อให้พ้นจากโรคภัย เสนียดจัญไร และเพื่อความเป็นสิริมงคล เท่าที่มีหลักฐานปรากฏการสืบชะตาเมืองอันเป็นพิธีใหญ่เกี่ยวกับบ้านเมืองมีมานับแต่สมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน (ครองราชย์ พ.ศ. ๑๙๙๔-๑๙๙๕).

^{๓๒} จารึกเชียงมั่นกล่าวว่า “...ตั้งหนองนในที่ชัยภูมิณเทียร จุดคือ ก่อตรีบุรทั้งสี่ด้าน...”.

^{๓๓} Andrew Turton, “Architectural and political Space in Thailand,” in *Natural Symbols in South East Asia* [London : University of London, 1978], 126.

ภาพที่ ๒๑ (ภาพถ่ายบน)

แสดงองค์ประกอบและการกำหนดเขต
การใช้สอยเวียงเชียงใหม่

ภาพที่ ๒๒ (ภาพถ่ายล่าง)

ภาพวิเคราะห์แนวความคิดคติการสร้างเวียง
เชียงใหม่บนภาพถ่ายทางอากาศ

พัฒนาการเมืองเชียงใหม่

ในวัฒนธรรมล้านนาภายใต้พุทธศาสนา

คติการสร้างเมืองที่รับอิทธิพลพุทธศาสนาของราชวงศ์มังราย ได้เริ่มขึ้นเมื่อพญาแสนพูได้สร้างวัดสำคัญกลางเมืองดังปรากฏ วัดหลวง ณ ตำแหน่งกลางเวียงเชียงใหม่ สถาปัตยกรรมวัดหลวงปัจจุบันวางตัวในแนวแกนตะวันออก – ตะวันตก มีเจดีย์ทรงระฆังล้านนาแปดเหลี่ยมฐานสูงเป็นประธานของวัดและเมืองเนื่องจากเป็นเจดีย์ที่ใหญ่ที่สุดในเขตเวียง

คติการสร้างเมืองเชียงใหม่ นับแต่สมัยพญามังรายที่มีความเข้มข้นของความเชื่อท้องถิ่นดั้งเดิมสูงได้ถูกคติทางพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในลักษณะผสมผสานที่อยู่ระดับสูงกว่าเมื่อพญาเกือนาเชิญพระสุมนเถระจากสุโขทัยมาจำพรรษาที่เชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๑๙๑๔ ซึ่งนับเป็นการสถาปนาภิกขุสงฆ์ให้ปรากฏขึ้นที่เมืองเชียงใหม่และเป็นรากฐานสร้างให้เชียงใหม่กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระธรรมวินัยของล้านนา คติดังกล่าวประกอบด้วยคติกลัปลาคติเรื่องกรรมและผลของกรรม คติพุทธศาสนา ๕,๐๐๐ ปี คติการอุทิศผลบุญให้แก่ผู้ล่วงลับและคติจักรพรรดิราช

การเข้ามาของพุทธศาสนานำมาซึ่งการสร้างวัดและเวียงทางพุทธศาสนาบริเวณเมืองเชียงใหม่ โดยพญาเกือนาโปรดให้สร้างวัดบุปผาราม(วัดสวนดอกไม้)ถวายพระสุมนเถระ^{๒๐} และคงสร้างเวียงสวนดอกแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสให้เป็นเวียงพระธาตุในคราวเดียวกัน นอกจากนั้นพญาเกือนายังโปรดให้สร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมธาตุส่วนหนึ่งที่พระสุมนเถระนำมาประดิษฐานไว้ ณ เจดีย์ประธานทรงระฆังของวัดบุปผาราม อีกส่วนหนึ่งนำไปประดิษฐานในเจดีย์ที่สร้างขึ้นบนดอยสุเทพ

คติดั้งเดิมของชาวเชียงใหม่ให้ความสำคัญกับดอยสุเทพในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษและเป็นเขตอยู่อาศัยของชุมชนลัวะพื้นถิ่น การสร้างพระธาตุดังกล่าวเป็นการสร้างความกลมกลืนระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและคติการนับถือพระบรมธาตุทางพุทธศาสนา อีกทั้งสามารถใช้เป็นการสร้างความชอบธรรมทางการปกครองเพื่อให้พระราชอำนาจของกษัตริย์แผ่ครอบคลุมชนพื้นเมืองดังกล่าวยุบรวมกัน การสถาปนาพระธาตุนบนดอยสุเทพนับเป็นจุดเริ่มวัฒนธรรมการสร้างพระธาตุนภูเขาในล้านนา ในขณะที่กลางเมืองเชียงใหม่บริเวณที่ตั้งเสาอินทขิลคงได้มีการสร้างวัดอินทขิลหรือวัดสะดือเมือง(ภาพที่ ๒๓) ขึ้นเป็นสังฆมณฑลด้วย

รัชกาลพญาแสนเมืองมา ทรงสร้างเจดีย์กลางเวียง (พ.ศ. ๑๙๓๔) เพื่ออุทิศบุญกุศลแด่พญาเกือนา พระราชบิดา ซึ่งไม่แล้วเสร็จพระองค์ทรงสวรรคตเสียก่อน เจดีย์องค์นี้ได้ถูกสร้างเสริมในรัชกาลต่อมาและเรียกว่าเจดีย์หลวง ในปี พ.ศ. ๑๙๔๓ พญาแสนเมืองมาสร้างช้างเผือก ๒ เชือกไว้ที่ประตูหัวเวียงทางทิศเหนือเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงอายุออบและอายุยี่ระที่ได้ช่วยพระองค์ให้ปลอดภัยจากทัพสุโขทัยกลับสู่เชียงใหม่ทำให้ต่อมาประตูหัวเวียงถูกเรียกว่าประตูช้างเผือก

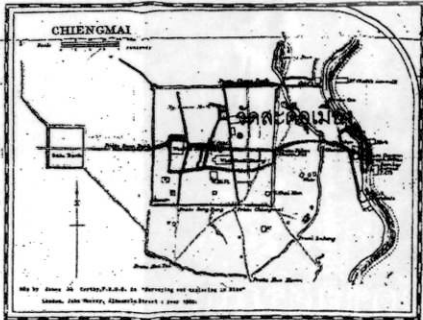
รัชกาลพญาสามฝั่งแกน ทรงสร้างเวียงเจ็ดลินในปี พ.ศ. ๑๙๕๔^{๒๑} เพื่อเป็นเวียงป้อมปราการกันทัพจากสุโขทัย ล้นจากการรบพระองค์สร้างปราสาทไว้เป็นที่ประทับภายในเวียงเจ็ดลินซึ่งตั้งอยู่เชิงดอยสุเทพทางทิศตะวันตกของเวียงเชียงใหม่ ลักษณะผังเวียงมีคูน้ำคันดินล้อมเกือบเป็นวงกลม ในรัชกาลนี้ทรงสนับสนุนคณะสงฆ์ล้านนาโดยการนำของพระมหาญาณคัมภีร์และพระมหาเมธังกรเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกาและเดินทางกลับถึงเชียงใหม่ พ.ศ. ๑๙๗๓ จากนั้นได้สถาปนาภิกขุสงฆ์ใหม่ขึ้นที่วัดป่าแดง(นิภายป่าแดง) นิภายป่าแดงและนิภายสวนดอกมีข้อขัดแย้งและวิวาทกันบ่อยครั้ง พญาสามฝั่งแกนจึงขับนิภายป่าแดงออกจากเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๑๙๗๗ ฝ่ายคณะสงฆ์ป่าแดงจึงได้เผยแพร่และเจริญขึ้นในเมืองเชียงราย เชียงแสน เมืองพะเยา เมืองลำปางและเมืองเชียงตุง

รัชกาลพระเจ้าติโลกราช ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ มีความพยายามเปลี่ยนแปลงการปกครองให้มีลักษณะรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง และมีนโยบายขยายพระราชอำนาจตามแนวคิด “จักรพรรดิราช” ควบคู่กับการประกอบพระราชกรณียกิจทางศาสนาตามแบบอย่างของพระเจ้าอโศก อาทิ การสร้างศาสนสถาน เช่นวัดมหาโพธาราม ปูลงดันพระศรีมหาโพธิ์ สนับสนุนการศึกษาของสงฆ์และโปรดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นเป็นครั้งแรกในล้านนา ศูนย์กลางทางคติความเชื่อได้มีการสถาปนาเจดีย์หลวง (ภาพที่ ๒๔) อันเป็นเจดีย์ขนาดใหญ่กลางเวียงเชียงใหม่ที่เปรียบได้กับความ เป็นศูนย์กลางจักรวาลเช่นเดียวกับเขาพระสุเมรุตามคติทางพุทธศาสนา หลังรัชกาลพระเจ้าติโลกราชจบจณลัณราชวงศ์มังราย คติการบูชาพระธาตุนยังคงมีอิทธิพลต่อองค์ประกอบเมืองเชียงใหม่ ดังพบว่ามี การให้ความสำคัญกับพระธาตุนเจดีย์

ภาพที่ ๒๓

แสดงที่ตั้งวัดสะตือเมือง

และภาพถ่ายเจดีย์ทรงระฆัง วัดสะตือเมือง

และวัดในทิศสำคัญทั้ง ๘ ทิศรอบพระเจดีย์หลวง พร้อมทั้งมีการนำคติโหราศาสตร์ระบบทักษามายอธิบายควบคู่กัน^{๙๐} (ภาพที่ ๒๕)

นอกจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ยังปรากฏความเชื่อทางไสยศาสตร์ควบคู่ ดังตำนานที่มีการกล่าวถึง “ซีมาน” มาทำลายศรีเมืองเชียงใหม่ด้วยการตัดต้นนิโครธตรงแจ้งศรีภูมิลง พร้อมกับทูลให้พระเจ้าติโลกราชสร้างหอนอน(พระราชมังคลาภิเษก) ขึ้นบริเวณนั้นเพื่อให้เกิดความไม่เป็นมงคลขึ้นแก่เมืองเชียงใหม่

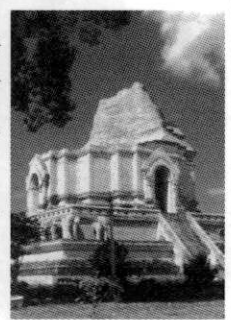
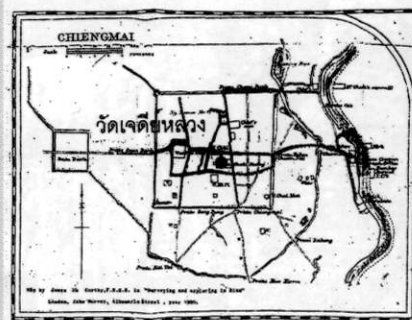
ในรัชกาลพญาแก้วมีการศึกเพื่อขยายอำนาจหลายครั้ง อีกทั้งยุทธศาสตร์การรับศึกกับอยุธยาที่ใช้ปืนใหญ่นั้นต้องปรับปรุงกำแพงเมืองให้แข็งแรง ดังนั้นพระองค์จึงโปรดให้ก่อกำแพงเมืองรูปจัตุรัสขึ้นในด้วยอิฐ ในพระราชภารกิจทางพุทธศาสนาทรงสร้างบูรณะตลอดจนกัลปนาที่ดินเพื่อสร้างวัดทั่วล้านนา ส่วนภายในเขตเมืองเชียงใหม่ที่สำคัญ ได้แก่ วัดเชียงยืน วัดชัยศรีภูมิ เป็นต้น

โครงสร้างการปกครองอาณาจักรล้านนามีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๓ บริเวณ ได้แก่ ๑) เมืองราชธานี ประกอบด้วยเมืองเชียงใหม่และเมืองลำพูน ถือเป็นแกนกลางของอาณาจักร ๒) เมืองที่ปกครองด้วยข้าหลวง เจ้าเมืองมีสิทธิอำนาจในการดูแลปกครองเมืองของตน มีความสัมพันธ์กับเมืองหลวงด้วยความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือความสัมพันธ์ส่วนพระองค์ ๓) เมืองประเทศราชคือเมืองชายขอบท่ามกลาง

ภาพที่ ๒๔

แสดงที่ตั้งวัดเจดีย์หลวง

และภาพถ่ายเจดีย์หลวงปัจจุบัน

เมืองหลวงแต่เจ้าเมืองประเทศราชต้องมีการส่งบรรณาการเพื่อแสดงการยอมรับฐานะที่สูงกว่าของเมืองราชธานี ระดับการปกครองเล็กกว่าเมืองในล้านนา ใช้ระบบปันนา ระบบปันนาคือการที่รัฐแบ่งที่ดินในเมืองหนึ่ง ๆ ออกเป็นหน่วยย่อยเรียกว่า ปันนา ขนาดของเมืองขึ้นอยู่กับจำนวนปันนา เมืองขนาดใหญ่ อาทิ เชียงรายมี ๓๒ ปันนา เมืองขนาดเล็กอย่างฝางมี ๕ ปันนา เป็นต้น

^{๙๐} พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณเจ้า. ตำนานมูลศาสนา. เชียงใหม่ : นครพิงค์การพิมพ์, ๒๕๑๓. (พิมพ์ในงานทำบุญครบรอบร้อยวันศพนายท้าว ขุนทิมา มีถุนายน ๒๕๑๓), ๒๐๘.

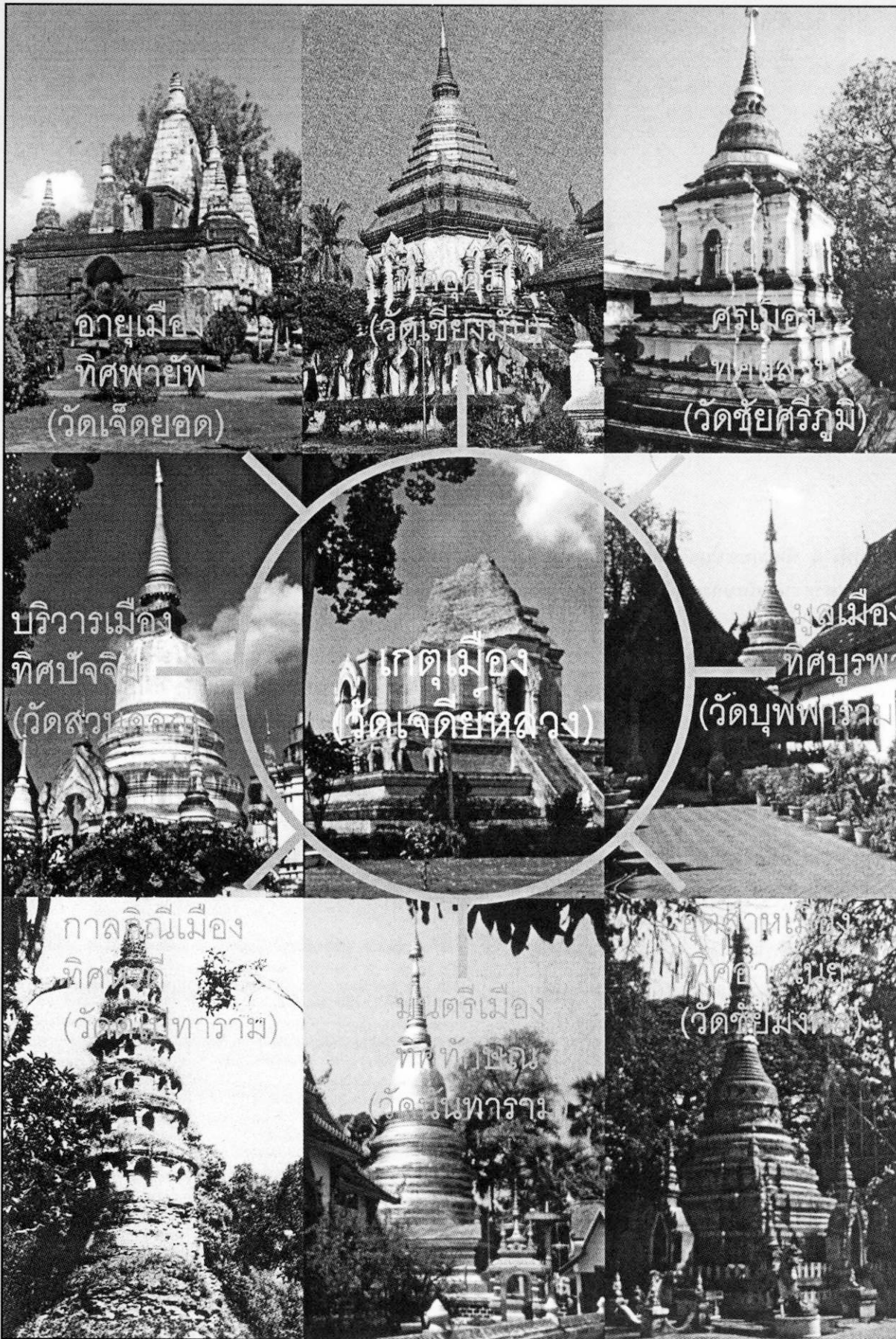
^{๙๑} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓), ๙๔.

^{๙๒} คงเดช ประพัฒน์ทอง, จำปา เยื้องเจริญ และเกษม มีเต็ม, “จารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย,” ใน วิเคราะห์ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย (กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองการพิมพ์, ม.ป.ป.), ๑๕.

^{๙๓} วัดทั้ง ๘ วัด มีอายุเวลาการสร้างที่แตกต่างกันจากเอกสารทางประวัติศาสตร์สามารถกำหนดได้ดังนี้

บริหารเมืองทิศตะวันออก	วัดสวนดอก (สร้าง พ.ศ. ๑๙๑๒)
อายุเมืองทิศตะวันตกเฉียงเหนือ	วัดเจ็ดยอด (สร้าง พ.ศ. ๑๙๔๔)
เดชเมืองทิศเหนือ	วัดเชียงยืน (สร้าง พ.ศ. ๒๐๖๑)
ศรีเมืองทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	วัดชัยศรีภูมิ (สร้างรัชกาลพญาแก้ว)
ศูนย์กลางเมืองทิศตะวันออก	วัดบูรพาราม (สร้างรัชกาลพญาแก้ว)
อุตสาหกรรมเมืองทิศตะวันออกเฉียงใต้	วัดชัยมงคล (สร้างราว พ.ศ. ๑๙๔๕-๒๐๐๐)
กาลกิณีเมืองทิศตะวันตกเฉียงใต้	วัดดงพิกุล (สร้างราว พ.ศ. ๒๐๑๕)
มนตรเมืองทิศใต้	วัดนันทาราม (สร้างราว พ.ศ. ๒๐๒๐)
เขตเมืองศูนย์กลางทิศทั้ง ๘ วัด	วัดเจดีย์หลวง (สร้าง พ.ศ. ๒๐๒๑)

ปัจจุบันมีกลุ่มนักวิชาการได้แสดงความเห็นที่แตกต่างจากการศึกษาของสรีสวัสดิ์ อ่องสกุล โดยเชื่อว่าไม่มีวัดในทิศทางเมืองของระบบล้านนา ดูเพิ่มเติมได้ใน ดวงจันทร์ อามาวิฑูรย์ “โดยย่อ ทักษะเมือง ตามทิวทิศในทิศทางเมืองทั้งเก้า” ใน เชียงใหม่ปริทัศน์ จดหมายเหตุวัฒนธรรมล้านนาพัฒนาเมือง (ศูนย์ศึกษาปัญหาเมืองเชียงใหม่) ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๕๔ (ตุลาคม ๒๕๔๗) : ๑-๙.

เชียงใหม่ภายใต้การปกครองของพม่า และเมืองประเทศราชแห่งอาณาจักรสยาม

ปัจจัยการขยายตัวทางการค้าในภูมิภาคส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนชั้นปกครองล้านนามีความเข้มข้นขึ้น กษัตริย์ราชวงศ์มังรายต้องเผชิญปัญหาการทำลายอำนาจทั้งจากกลุ่มขุนนางราชสำนักและผู้ปกครองเมืองต่างๆ ความขัดแย้งนี้ได้ลดทอนความมั่นคงของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายลงเป็นลำดับ ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จนในพ.ศ.๒๑๐๑ พระเจ้าบุเรงนองสามารถเข้าครองอำนาจทางการเมืองเชียงใหม่ได้เป็นผลสำเร็จ

กษัตริย์และสถาบันสงฆ์ในเชียงใหม่สมัยราชวงศ์มังรายมีลักษณะเกื้อกูลกันสูง กษัตริย์พม่าผู้ปกครองเชียงใหม่ที่ถือคติ “ธรรมราชา” องค์หนึ่งจึงได้ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนาให้สืบเนื่อง ทั้งนี้เพราะพม่ามีการนับถือพุทธศาสนาหลักทางศีลเช่นเดียวกับเชียงใหม่ เป็นผลให้เชียงใหม่และล้านนายังคงสืบคติการสร้างเมืองที่ยังคงมีกัลปนาสร้างพระธาตุและวัดได้ตั้งเมื่อครั้งราชวงศ์มังรายรุ่งเรือง ตลอดจนยังคงใช้คติจักรวาลอย่างเด่นชัดต่อเนื่องจากราชวงศ์มังราย วัดสำคัญที่สร้างในเวลานี้ได้แก่ วัดเชียงมั่น ในปีพ.ศ.๒๑๒๔ โดยสร้างบนพื้นที่ซึ่งเคยเป็นหอคำที่ประทับของพญามังราย

ในปี พ.ศ.๒๓๑๗ เชียงใหม่และล้านนาตกเป็นเมืองประเทศราชของสยามเมื่อพระยาจำบ้าน(บุญมา)และเจ้ากาวิละร่วมมือกันสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ากรุงธนบุรีและขอกำลังช่วยเหลือจากผู้นำสยามเพื่อขับไล่พม่า การขจัดอำนาจพม่าให้สิ้นจากล้านนาต้องใช้เวลานาน จนในพ.ศ.๒๓๔๗ จึงประสบความสำเร็จ

ภาพที่ ๒๔ (ภาพหน้าซ้าย)
แสดงตำแหน่งวัดในทิศสำคัญทั้ง ๔
ตามระบบทักขเมืองเชียงใหม่

การสถาปนาอำนาจและฟื้นฟูเชียงใหม่ของพระเจ้ากาวิละใน พ.ศ.๒๓๓๔ จึงเป็นการสร้างความชอบธรรมเพื่อให้เกิดความยอมรับเชิดชูราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนในสถานะผู้ปกครองแทนราชวงศ์มังราย การเข้าแทนที่ดังกล่าวพระเจ้ากาวิละได้ฟื้นฟูคติราชประเพณีที่เคยปฏิบัติกันแต่ครั้งราชวงศ์มังราย อาทิ เมื่อเสด็จออกจากเวียงป่าซางเพื่อประทับยังเชียงใหม่ ก่อนเข้าเมืองได้มีการเวียนประทักษิณจากทิศตะวันออกจรดทิศเหนือ และได้เสด็จเข้าเวียงด้วยประตูข้างเผือก โดยมี “ลัวะจุ่งหมาพาแขกเข้าก่อน”^{๓๖} พญาภาวิละได้อ้างถึงการได้รับเครื่องราชูปโภคสืบทอดจากราชวงศ์มังราย ได้แก่ มืดศรีภักุไชย นอกจากนั้นยังได้เข้าประทับในพื้นที่กลางเวียงที่ ๑ ถือว่า ศักดิ์สิทธิ์เป็นสัญลักษณ์ของศูนย์กลางอำนาจและจักรวาลตามระบบโลกศาสตร์ ทั้งนี้เพื่อสร้างสิทธิธรรมที่เท่าเทียม พญาภาวิละได้ตั้งชื่อเมืองเชียงใหม่ว่า “รัตนดิงสาอภินวบุรี”

จากนั้นได้บูรณะสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่มือ เริ่มตั้งแต่ก่อรูปข้างเผือก ๒ ตัวทางหัวเวียงทิศเหนือ ตัวหนึ่งหันหน้าทางทิศเหนือชื่อว่า ปราบจักรวาล ตัวหนึ่งหันหน้าทางทิศตะวันตก ชื่อปราบเมืองमार เมืองยักษ ก่อกุมภณที่ ๒ ตอนไว้หน้าวัดเจดีย์หลวง ก่อรูปสุเทวฤๅษีใกล้หออินทขิลบริเวณวัดเจดีย์หลวง ก่อรูปสิงห์ ๒ ตัว ยังช่วงสิงห์ทางทิศเหนือนอกเวียงซึ่งพระเจ้ากาวิละใช้เป็นที่พักทัพขับไล่พม่าและถือว่าเป็นสิหนาทแห่งเมือง ในทางพุทธศาสนาได้ปฏิสังขรณ์วัดต่างๆ และส่งเสริมการศึกษาของสงฆ์ได้เสริมความมั่นคงของเมืองบริเวณกำแพง ป้อมหอรบ ชูดคู และผันน้ำเข้าล้อมคูเวียง

การสถาปนาเชียงใหม่จากสยามให้ถูกจัดการปกครองด้วยระบบมณฑลเทศาภิบาลตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๔๒ ได้มีผลต่อคติจารีตการสร้างเมืองเชียงใหม่ที่มีมายาวนานอย่างสำคัญ กล่าวคือ ระบบราชการแบบใหม่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนอำนาจรัฐส่วนกลางได้เข้าแทนที่“ระบบเจ้า” ดังนั้นการจัดตั้งสถานที่ราชการจึงมีนโยบายการใช้บริเวณคุ่มเดิมของเจ้านายบริเวณกลางเวียงซึ่งได้กลายเป็นสัญลักษณ์อำนาจใหม่ทดแทนอำนาจเก่าที่สืบเนื่องมาในวัฒนธรรมล้านนา นับจากนั้นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บริเวณกลางเวียงได้เป็นที่ตั้งสถานที่ราชการหลายหน่วยงาน

^{๓๖} สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, ๑๕๔-๑๕๕.

^{๓๗} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วิทยาง,ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ๑๖๖, อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวให้ข้อสันนิษฐานว่าการให้ลัวะจุ่งหมาเข้าเมืองก่อนมาจากความเชื่อลัวะเคยเป็นเจ้าของแผ่นดินมาก่อน

แสดงองค์ประกอบของระบบพระธาตุสี่เกิดภายใต้โลกทัศน์ทางจักรวาลคติล้านนา
ที่นำ : เข็ญชัย อักษรดิษฐ์, “ธาตุ : ความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำเกิดในล้านนา ปรากูการณ์
ทางอำนาจ ศรีธา มาหาดี” ใน ล้านนา จักรวาล ตัวตน อำนาจ (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการ
จัดทำเอกสารวิชาการชุด “โครงการอาณานิคมเสียดิน ๕ ปีภาค” ลำดับที่ ๑๔, ๑๔๕๕), ๖๘.

“ เอื้อราชย์ อักษรประดิษฐ์, ชูชาติ : ความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดในล้านนา ปาฎณการณัง
อำนาจ ศรีธำ มายาคติ, ใน ล้านนา : จักรवाल द्वादन อำนาจ (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดทำ
เอกสารวิชาการชุด “โครงการอาณานิคมวิชา ๕ ภูมิภาค” ลำดับที่ ๑๙, ๒๕๕๕), ๘๘-๘๙.

แม้ว่าวัฒนธรรมล้านนาได้ถูกเจือจางและผสมผสาน
อย่างมาก แต่เมืองเชียงใหม่ก็ยังคงความเป็นศูนย์กลางทั้ง
ทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของภาคเหนือตอนบนอย่าง
มีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น ทั้งความเชื่อ พิธีกรรม ภาษา รวมถึง
งานสถาปัตยกรรมเมืองไว้กระทั่งจนปัจจุบัน.

กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์อโนทัย เจริญศุกร์กุล
และผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาติ จิงสิริอารักษ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
ตลอดจนคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ นอกเหนือจากอาจารย์ที่ปรึกษาประกอบด้วย
รองศาสตราจารย์วิวัฒน์ เตมียพันธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล
และอาจารย์สุนนท์ ปาลกะวงษ์ ณ อยุธยา ประธานกรรมการ
ขอขอบคุณคณาจารย์มหาวิทยาลัยรัตนธร ให้ทุนสนับสนุนการวิจัย

